

Anmeldelser

Holger Hjelholt: Sønderjylland under Treårskrigen. Et Bidrag til dets politiske Historie. II. Del: Fra Foråret 1849 til Freden med Preussen Juli 1850. 1961. (341 Sider med 5 Portrætter og et Kort).

Med anerkendelsesværdig hurtighed er dette anselige værk bragt til afslutning, kun to år efter første dels fremkomst, og dog bærer afslutningen ikke spor af en forhastet udarbejdelse. Et stort utrykt materiale er her for første gang gennemarbejdet på forbilledlig måde. Først og fremmest er det fremdraget i vort Rigsarkiv, nemlig akter fra det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli, fra bestyrelseskommissionen for Slesvig 1849—50, fra det slesvigske ministerium og fra Regenburgs samlinger. Men også tyske arkiver, som det augustenborgske (fra Primkenau), og engelske, især oberst Hodges' indberetninger til Palmerston, er inddragne i undersøgelsen. Ligeledes er den ret omfattende litteratur benyttet, og selv den samtidige dagspresse er med udbytte gennemløjet af forfatteren. Behandlingen af det indsamlede stof er — ligesom i første del — nøgtern og kritisk; fremstillingen sober og rolig, men derfor ingeniørlig uden tydelig fremhæven af forfatterens eget standpunkt. Den danske historiske litteratur har gennem dette værk fået en værdifuld forøgelse, der stiller et betydningsfuldt tidsrum af vor historie i et klarere lys end tidligere og samtidig giver et langt fyldigere billede af begivenheder og personer, end vi hidtil besad.

Hvis man vilde være smålig, kunde man ganske vist bebrejde forfatteren, at »hans flag ikke helt dækker ladningen«, så vist som bogen ender med bestyrelseskommissionens opløsning i juli 1850, mens Treårskrigen som bekendt først sluttede — efter slagene ved Isted, Mysunde og Frederiksstad — i begyndelsen af 1851. Det vilde altså have været korrektere at bruge et andet ord end »Treårskrigen« i bogens titel. Men dette er lidet væsentligt. Hjelholts bog er jo ikke krigshistorie, men politisk historie, og for en

sådan er sommeren 1850 et meget passende endepunkt. Så meget mere, som han allerede for mere end en menneskealder siden har leveret fortsættelsen i sin værdifulde doktorafhandling om de Regenburske sprogreskripter (1923).

Kærnen i den foreliggende bog er, som allerede påpeget, bestyrelseskommissionens eller, som den officielt hed, »landsforvaltningens» historie, der spænder over året fra juli (august) 1849 til juli 1850. Den var nedsat i henhold til våbenstilstanden mellem Danmark og Preussen af 10. juli 1849, på det grundlag, at Slesvig skulde have sin særlige forfatning inden for den union, som forbandt det med den danske krone, men det skulde ikke længere være forbundet med Holsten. Det skulde under våbenstilstanden styres af en kommission, bestående af en dansker, F. F. Tillisch, en preusser, B. v. Eulenburg, og en englænder, Lloyd Hodges, der var opmand mellem de to førstnævnte i tilfælde af deres uenighed. Denne kommission skulde under våbenstilstanden styre Sønderjylland, der løsnedes helt fra sin forbindelse med Holsten, som vedblev at stå under »statholderskabet» (Beseler og Reventlow-Preetz). Styrelsen skulde foregå »i kongen af Danmarks Navn»; kommissionen havde ingen lovgivende magt, men var ellers uden indskrænkninger af nogen art. Den fik således ret til at ophæve alle love og forordninger, der var udstedte efter 17. marts 1848; bruddet med Danmark dateredes altså fra Rensborgmødet 18. marts. Til at opretholde sin myndighed fik kommissionen væbnede styrker, i Nordslesvig svensk-norske tropper og i Sydslesvig preussisk militær, medens Als militært og civilt vedblev at være i Danmarks hænder. Under våbenstilstanden, der var afsluttet på 6 måneder, men med udsigt til forlængelse, fortsattes fredsunderhandlingerne. De endte med freden i Berlin 2. juli 1850, der imidlertid kun medførte et endeligt ophør af fjendtlighederne (»une paix pure et simple»), da det viste sig umuligt for de to krigsførende magter at komme til enighed om fortolkningen af våbenstilstandens ord om Slesvigs fremtidige politiske stilling.

Bestyrelseskommissionen har ikke fået noget glørværdigt eftermæle, og det er for så vidt uretfærdigt, som der ikke kan være tvivl om, at den gjorde alt, hvad man med billighed kunde forlange af den, for at løse sine opgaver. Al mistanke, der i datiden rettedes mod dens preussiske medlem for ikke at have optrådt fuldt loyalt, er for længst gendrevet, og kommissionen havde et godt samarbejde. Dr. Hjelholt viser, at det kun var i overordentlig få tilfælde, der var uenighed mellem Tillisch og Eulenburg, så at Hodges som opmand måtte skille deres trætte. Dette er i virkeligheden ikke så underligt. Alle tre mænd var af naturen konservative

og nærrede derfor samme uvilje mod de liberale politikere, hvad enten de var danske eller tyske. De måtte i virkeligheden se ens på de allerfleste spørgsmål. Det eneste problem af virkelig betydning, hvis løsning af kommissionen vakte utilfredshed på dansk side, var, at kommissionen ikke vilde gå med til straks at fjerne de slesvig-holstenske embedsmænd, der af den provisoriske regering var blevet indsatte i stedet for de fordrevne loyale embedsmænd. Tillisch havde fra København medbragt kravet om, at kommissionen skulle genindsætte de oprindelige indehavere i deres embeder, men hans kolleger holdt på, at man ikke burde gribe ind i fortidens begivenheder, men vente med afskedigelserne, indtil man gjorde sine egne erfaringer om embedsmændenes loyalitet over for bestyrelseskommissionen. Som det var at vente, blev disse erfaringer helt igennem af negativ art, thi som regel stillede den sydslesvigske embedsstand sig i afgjort opposition og adlød i stedet statholderskabet i Holsten, der fra første færd havde nægtet at anerkende hverken våbenstilstanden eller kommissionen. I sådanne tilfælde af ulydighed viste Eulenburg og Hodges ingen nølen, men slog kraftigt til.

Kommissionen fik mange sure dage under sit arbejde på at skaffe ro og orden i landet, navnlig ved at hindre gennemførelsen af statholderskabets påbud og forordninger nord for Ejderen. Den benyttede herved i rigt mål sin bemyndigelse til at ophæve de slesvig-holstenske love og anordninger, deriblandt selve den slesvig-holstenske stats grundlov. Men dette fik i praksis kun ringe betydning. Kommissionen søgte også efterhånden at erstatte genstridige embedsmænd med pålidelige. Men af de sydslesvigske købstæder lykkedes dette kun i Husum; andre steder blev de nye embedsmænd som regel fordrevne af befolkningen, og det med så uparlamentariske midler som stenkastning. Når det gik bedre i de nordslesvigske byer, skyldtes dette ikke blot en anden indstilling fra befolkningens side, men de svensk-norske tropper, der viste sig som pålidelige støtter af kommissionen, havde en stor del af æren herfor.

Allerede *P. Lauridsen*, forfatteren af det berømte værk »Da Sønderjylland vaagnede«, har i en livfuld skildring i »Sønderjydske Aarbøger« 1899—1900 fortalt om disse begivenheder i Syd- og Nordslesvig, og *N. Neergaard* har i »Under Junigrundloven« peget på den omstændighed, at den slesvig-holstenske bevægelse i løbet af Treårskrigen mere og mere spaltedes, således at samfundets overklasse (navnlig ridderskabet) trak mere og mere til højre, mens underklassen bestående af det lavere borgerskab, arbejderne og bønderne, radikaliseredes. Bestyrelseskommissionens

indsættelse forøgede spændingen, så at den ikke blot i stæderne, men også flere steder på landet gav sig udtryk i en voldsom reaktion mod kommissionen. Herved undergravedes de sidste rester af den hengivenhed og loyalitet, der i århundreder havde været det sammenholdende bånd inden for den nordiske helstat.

Men hvorledes var det muligt, at bestyrelseskommissionen i den grad kunde komme til kort over for Sydslesvig, når der her stod preussiske tropper, som efter våbenstilstanden skulde støtte den i dens embedsudøvelse? Svaret er, at de preussiske tropper fuldstændig svigtede deres opgave. Uden at røre en finger så de roligt til, mens folkemasserne i de sydslesvigske stæder fordrev de af kommissionen indsatte embedsmænd ved trusler, skældsord og stenkast. Måske vil man forklare dette med, at mange af disse soldater havde ligget indkvarterede her i lange tider og derved kan være kommet under slesvig-holstensk påvirkning. Men så solid var dog preussisk disciplin til alle tider, at soldaterne utvivlsomt vilde have gjort deres skyldighed, — hvis deres officerer havde holdt dem til den. Desuden ser man, at de preussiske tropper, der i 1849 lå i Nørrejylland, hverken for officerernes eller de meniges vedkommende, nærrede varme følelser over for Slesvigholstenerne, men følte sig ilde tilpas ved at skulle gå i krig for at støtte »insurgenter« mod deres retmæssige fyrste. Om Eulenburgs uangribelige holdning er allerede talt. Altså må motivet til de preussiske troppers rent passive holdning søges andet steds, og dette kan kun være i Berlin.

Allerede *Niels Neergaard* («Under Junigrundloven» I, s. 155 f) antydede den forklaring, at den preussiske regering, som i denne tid var stærkt optaget af sine planer om at skabe en nordtysk union af stater under preussisk ledelse, har været bange for at krænke de slesvig-holstenske sympatier, der stadig var så levende overalt i Nordtyskland, og herved skade unionens tilvejebringelse. Dette var ifølge Neergaard grunden til, at Preussen i hemmelighed må have pålagt sine tropper i Sydslesvig at undgå ethvert skridt, som kunde forøge Slesvigholstenernes misstemning. Denne var allerede vakt ved Preussernes slappe krigsførelse mod Danmark i 1849 og ved våbenstilstanden, der almindelig opfattedes som et forrædderi, ikke blot mod den slesvig-holstenske sag, men også mod den tyske nation.

Men også andre motiver til Preussens sælsomme optræden kan formentlig påvises. Det var en almindelig opfattelse hos datidens diplomater, at da Preussen nu en gang havde opnået at skyde sine væbnede styrker ind i hertugdømmerne, ønskede det at blive der, fordi Kiels havn frembød bedre betingelser end andre steder

ved Østersøen for at blive base for en kommende preussisk marine. I hvert fald havde man i Berlin ingen interesse af at få problemet om hertugdømmernes fremtid løst på en for Danmark tilfredsstillende måde. Hellere vilde man holde spørgsmålet åbent til en senere, for Preussen gunstigere lejlighed. Altså: En bismarcksk politik for Bismarck. Men hertil var en vis sympati for Preussen ønskelig i hertugdømmerne, og derfor var det atter nødvendigt at undgå at krænke de politiske stemninger nord for Elben. Endelig kan det tilføjes, at tanken om, at det var enhver preussisk konges pligt at udvide den preussiske stat under sin regering, var en tradition i kongehuset, der næppe virkede frastødende på dette. Man ser da også Bismarck appellere til den over for kong Wilhelm i konseillet i efteråret 1863 (barokt gengivet i hans »Gedanken und Erinnerungen« II. kap. 19).

Man måtte ønske, at dette spørgsmål om årsagerne til Preussens arbejde i det skjulte imod den slesvigske bestyrelseskommissions virksomhed en gang måtte blive belyst ved en særlig undersøgelse. Der måtte herved først og fremmest være tale om Eulenburgs brevveksling med udenrigsminister Schleinitz og om den tjenstlige korrespondance, som chefen for tropperne i Sydslesvig, general Hahn, har ført med den preussiske krigsminister. For tiden er dette næppe muligt. Krigsministeriets arkiv siges at være gået til grunde under den sidste verdenskrig, og for så vidt de preussiske statsarkiver i øvrigt var bevarede, blev de efter krigen flyttede fra Berlin til Merseburg. Denne by ligger som bekendt i Østzonen. Om der i Eulenburgs og Hahns efterskægt er bevaret aktstykker til belysning af problemet, er for nærværende ubekendt.

Det skal endnu tilføjes, at den kendsgerning, at Eulenburg — forøvrigt også Hodges — som regel sluttede sig til Tillisch' standpunkter, ingenlunde betød, at de i øvrigt nærrede nogen forkærlighed for Danmark eller Danskerne. Grunden var dels, at Tillisch' standpunkter var klare og velunderbyggede og derfor syntes dem retfærdige, dels at Tillisch viste en personlig charme og smidighed, der bragte ham i et godt arbejdsforhold til sine to kollegaer. Hjelholt belyser dette interessant i et af sine slutningskapitler, der er meget læseværdigt. Selv Hodges vurderede så sent som i forsommeren 1850 de danske soldaters kvalitet som lavere end de slesvig-holstenskes; — altså efter Fredericia og før Isted! — og han betegnede dem nedsættende som »væbnede bønder«. Det var altså den danske armé, bygget op på hærloven af 1842, der ingenlunde skabte nogen folkevæbning, men havde en tjenestetid i linien på ikke mindre end 4 år. Alle vore militære forfattere er

da også enige om, at vi aldrig har haft en bedre uddannet og udrustet hær end i 1850.

Det er en af det nye værks fortjenester at godtgøre, hvilke skæbnesvangre følger bestyrelseskommissionens arbejde fik, navnlig for Sydslesvig. Den skærpede her i høj grad modsætningsforholdet til Danmark, ja, medførte til en vis grad halvt-anarkiske forhold hos borgere og bønder. Det danske styre, som et halvt år senere fulgte efter, fik herved vanskeligere kår. Dette må også tages i betragtning, når man vurderer virkningen af de bekendte sprogreskripter.

Hjelholts bog er derfor ikke et værk, som hos læseren efterlader et lyst og optimistisk indtryk, selv om det må indrømmes, at billedet af Nordslesvig i denne tid i nogen grad danner en modvægt herimod. Men hvor mange af vore historiske værker om Danmarks politiske historie gør ikke det samme indtryk på læseren? Det er en alvorlig læsning, som giver anledning til mange tanker. Man ser navnlig, hvor mange og hvor spegede de tråde er, som forbinder Sønderjyllands nutid og dets fortid. At udrede dette har været en hovedopgave for dansk forskning, og inden for denne indtager dr. Hjelholts sidste arbejde en betydningsfuld plads.

Det skal bemærkes, at af bogens portrætter var Eulenburgs og Hodges hidtil ukendte og er af forfatteren fremskaffede med stor sporsans, samt at der i slutningen af bogen findes en reproduktion af originalkortet over demarkationslinjen fra Gelting bugt i øst til Vesterhavet syd for Højer.

Knud Fabricius.

M. P. Bruuns Dagbog 1856-74. Under redaktion af Vagn Dybdahl og Birgit Nüchel Thomsen. (= Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur. 8. Århus. 1961). XXXXI + 312 sider.

I festskrift til Århus bys daværende borgmester: »Seksten Århusrids tilegnede Svend Unmack Larsen 23. september 1953« deltog lederen af Erhvervsarkivet, mag. art. *Vagn Dybdahl* med en længere afhandling om »M. P. Bruun – politikeren bag gadenaavnet«. M. P. Bruun (f. 1809, d. 1884), der gennem mange år var knyttet til Århus, fik nemlig her en af gaderne opkaldt efter sig. Større almindelig interesse end tilknytningen til Århus har Bruuns deltagelse i det politiske liv; han indtog her en betydelig plads inden for de nationalliberale (centrum). I 1848 valgtes han til